

Željko Lj. Krstić, sociolog, Valjevo, Srbija*

Činitelji delinkventnog ponašanja¹

SAŽETAK

U tekstu se razmatraju činitelji koji utječu na delinkventno ponašanje. Pažnja se poklanja porodici, kao primarnom uzročniku, kao i samom delinkventu sa svim psihosocijalnim karakteristikama. Potom prelazimo na sekundarne činitelje: školu, ali i slobodno vrijeme i izbjeglištvo, materijalni status porodice, zdravstveno stanje delinkventa i njegovih roditelja. Najzad, kao činitelje koji utječu na delinkventno ponašanje i njegovo strukturiranje navodimo ustanove: centre za socijalni rad, sudove, zatvore. Želja nam je pokazati imaju li navedene ustanove kapacitete i mehanizme za rješavanje problema delinkventnog ponašanja mladih.

Ključne riječi: delinkvencija, roditelji, odgojni stilovi, škola, slobodno vrijeme, materijalni status porodice, zdravstveni problem, izbjeglištvo, centri za socijalni rad, sudovi, zatvori, recidiv, Srbija

Uvod

Da bi se uočio pojam delinkvencije, koji je u “svom pravom značenju zajednički izraz za sva protupravna djela” (Ignjatović, 2007, 70), mora se jasno postaviti u odnosu na pojam kriminologije, kriminaliteta i devijantnog ponašanja. Tako Željko Horvatić u svojoj knjizi “Elementarna kriminologija” navodi pojam delinkvencije u pravno–normativnom značenju: “Kada govorimo o delinkvenciji, delinkventnom

¹ **Napomena:** rad je nastao u praksi, tijekom moga rada kao sociologa-kriminologa s novim osuđennicima u prijamnom odjelu Kazneno-popravnog zavoda za maloljetnike u Valjevu u razdoblju od 2008. do 2012. godine.

* Adresa za kontakt: Željko Lj. Krstić, sociolog, Kazneno popravni zavod za maloljetnike u Valjevu, Ulica Karadorđeva 84/III, Valjevo, Srbija, e-mail: zekando@gmail.com.

ponašanju i delinkventu, mislimo na sva ona ponašanja koja obuhvaćaju kriminalitet, ali i na sva ostala kažnjiva djela u određenom pravnom sustavu” (Horvatić, 1994, 5). Isti autor precizira: “Devijantna ponašanja, ili kako se još nazivaju u svom totalitetu, socijalno–patološke pojave, jesu, dakle, još širi pojam od kriminaliteta i delinkvencije. Kriminalitet je dio delinkvencije, a delinkvencija je dio ukupnih devijantnih ponašanja u određenoj društvenoj zajednici.” Horvatić navodi: “kriminologija za predmet svog izučavanja ima ne samo kriminalitet u pravno–normativnom značenju, već sva kažnjiva djela u nekom sustavu, dakle, delinkvenciju”. Horvatić na kraju zaključuje: “Znači, delinkvencija kao ukupnost kažnjivih djela predmet je kriminologije” (Horvatić, 1994, 6-7).

U literaturi se, međutim, pod maloljetničkom delinkvencijom podrazumijeva velik broj različitih ponašanja maloljetnika – od neprilagođenog do kriminalnog. Pritom se koriste različiti nazivi za označavanja ove pojave, kao, primjerice, prijestupništvo maloljetnika, odgojna zapuštenost, društvena neprilagođenost, asocijalnost, besprizornost, moralna posrnulost, asocijalnost, antisocijalnost, huliganstvo i sl. Pojam delinkvencije uglavnom se razgraničava na šire i uže shvaćanje: “Prema širem shvaćanju, maloljetničku delinkvenciju čine svi oblici devijantnog ponašanja, do onih inkriminiranih u zakonodavstvu. Pored kršenja krivičnih i drugih pravnih normi, delinkvencija ili prijestupništvo obuhvaća i ponašanja suprotna moralnim normama u jednom društvu. Po užem shvaćanju, pojam maloljetničke delinkvencije ili omladinskog kriminaliteta obuhvaća sva ona ponašanja maloljetnika koja su, kao i za punoljetne osobe, inkriminirana u krivičnom zakonu kao krivična djela” (Konstantinović-Vilić, Nikolić-Ristanović, 2003, 178). Milana Ljubičić u svojoj najnovijoj knjizi “Porodica i delinkvencija” (2011; Čigoja, ISI, Beograd) navodi više autora (Jašović, N. Tadić, M. Milutinović i M. Bošković) koji vide razliku u maloljetničkoj delinkvenciji u užem i širem smislu. Tako prof. Ljubičić navodi Todorovića (1973) koji: “maloljetničko prijestupništvo vidi kao devijantno ponašanje mladih određenog uzrasta kojim se krše legalne norme ustanova u zajednici, te moralne norme sredine”. U tom smislu maloljetnička delinkvencija trebala bi obuhvatiti kriminalitet (dakle sva ona djela koja su inkriminirana pozitivnim pravom), potom prekršaje mladih, koji u najopćenitijem podrazumijevaju povredu propisa o javnom redu, te asocijalno ponašanje koje nije pravno, ali jest propisano moralom” (Ljubičić, 2011, 22). Profesorica Ljubičić u svojoj knjizi navodi činitelje koji po Robertu Agnewu utječu na nastanak delinkvencije. On izdvaja nekoliko faktora koji se u nekim elementima poklapaju s našima: crtama ličnosti, porodičnim činiteljima, školom, vršnjacima te varijablama vezanim uz posao, od kojih je za proučavanje maloljetničke delinkvencije značajno nisko radno/školsko postignuće (Ljubičić, 2011, 61).

Metodološke napomene

Rad je nastao prvenstveno analizom sadržaja izvještaja centara za socijalni rad na području Srbije. Uzorak su činili: socijalne anamneze, izvještaji socijalnih radnika, opisa stanja korisnika, mišljenja i prijedloga odgojnih mjera upućenih nadležnom sudu, nalaza stručnog tima (psiholog, socijalni radnik, socijalni pedagog), sudskih presuda, sociopsihopedagoških izvještaja za maloljetnike iz kriminoloških nalaza Vaspitno-popravnog doma za maloletnike u Kruševcu u Kazneno-popravnom zavodu za maloletnike u Valjevu (270 izvještaja zapisanih od svibnja 2008. do 2012. poklapa se s brojem pročitanih sudskih presuda), ali i izjava osuđenih. Osim analize sadržaja, korišteni su i svakodnevni neformalni razgovori i kontakti s osuđenima, ali i promatranje sa sudjelovanjem. Imali smo, dakle, jedinstvenu priliku koja se rijetko pruža sociologu istraživaču, usporediti izvještaj s terena centara za socijalni rad i priču konkretnog osuđenika koji je bio u našoj kancelariji i s kojim smo komunicirali. O dobivenim izvještajima nismo im govorili, ali smo ih koristili da provjerimo koliko su iskreni prema nama. Na kraju je preostalo da se sve to uobliči i osmisli u cjelinu koja bi imala unutarnju strukturu. Odlučili smo se za neformalni pristup, koristeći pojedine rečenice iz dostupnih dokumenata, slažući ih u svojevrsni mozaik.

Analiza sadržaja²: U svojoj knjizi “Socijalna istraživanja” profesor Milosav Milosavljević najprije definira socijalna istraživanja: “U središtu socijalnih istraživanja jest čovjek s različitim aspektima svog očitovanja i u različitim relacijama s drugim ljudima, društvenim skupinama i zajednicama i globalnom društvu” (Milosavljević, 2013, 15). Primijenjeno na naše istraživanje to bi bio delinkvent, koji je također čovjek (*homo sapiens*) i koji je u različitim relacijama sa svojim roditeljima, prijateljima iz okruženja, a preko konkretnih ustanova: škola, centara za socijalni rad, sudova, zatvora - s globalnim društvom. Da bismo što realnije došli do konkretnog pojedinca i činitelja koji ga čine, od metodoloških tehnika koristili smo analizu sadržaja. Ona je po nedavno preminulom sociologu Stjepanu Gredelju (1955. – 2012.) “određena teorijsko-hipotetičkim okvirom usmjerenim na istraživački postupak kojim se stvara objektivna i sistematski iskustvena građa o sadržaju društvenog komuniciranja, koja omogućuje izvođenje relevantnih zaključaka o društvenom kontekstu u kojem se komuniciranje odvija” (Gredelj, 1986, 19).

² S. Branković smatra da su ciljevi analize sadržaja da: 1. opiše sadržaj pojedinih vidova komunikacije; 2. da ga klasificira; 3. da ga dovođenjem u vezu sa socijalnim, biografskim, kulturnim i drugim obilježjima autora dokumenta, kao i onima kojima su namijenjeni. Autor knjige M. Milosavljević smatra da je analiza sadržaja karakteristična metoda u kojoj se kombiniraju kvalitativni (sadržaj) i kvantitativni (učestalost pojedinih poruka, ideja, atributa ili nekih svojstava ispitivanih fenomena) pristup i u izučavanju različitih vrsta ljudske komunikacije (Milosavljević, 2013, 231).

Prikupljanje građe trajalo je više od tri godine i to u razdoblju od proljeća 2008. do ljeta 2011., kada smo na raspolaganju imali prispjele izvještaje iz centara za socijalni rad (270). Čitajući izvještaje primijetili smo da su kvalitetnije obrađeni i napravljeni ako su iz manjih sredina nego izvještaji iz velikih gradova, pogotovo ako se odnose na “korisnika usluga” kome su roditelji javne ili poznate ličnosti (recimo da je otac osuđenog koji je pokušao izvršiti ubojstvo liječnik). Zanimljivo je da u praksi zatvorski odgajatelji, pogotovo oni s velikim iskustvom i radnim stažem, izbjegavaju čitanje izvještaja iz Centara. Za razliku od izvještaja iz Centara za socijalni rad, sociopsihopedagoški izvještaji iz Vaspitno-popravnog doma (VPD) iz Kruševca uravnoteženiji su i veoma kvalitetni. Oni su posebno značajni jer imaju vezu s prethodnim eventualnim boravkom njihovog bivšeg štićenika u Domovima otvorene zaštite (Knjažavac, Niš i sl.). Osim pojedinih, doduše rijetkih izvještaja iz centra, koji su neobjektivni, veći je problem što stižu sa zakašnjenjem, nakon već učinjene opservacije. I tu postoji korist za istraživača, jer se preko naknadno pristiglih izvještaja može utvrditi stupanj iskrenosti osuđenog prilikom odgovaranja u intervjuu prilikom izrade kriminološkog izvještaja i utvrđivanja dijagnostike.

Cilj rada je istražiti predstavlja li devijantno ponašanje samo uvod u delinkventno ponašanje, koje se, nažalost, većim dijelom oblikuje i u samom svom hodu kroz institucije, koje bi po svemu trebale korigirati, a ne, kako se događa u praksi, pogrešno kanalizirati i afirmirati. Tako u specijaliziranim državnim ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija vidi šansu za razvoj kriminalne karijere koja počinje u VP Domu Kruševac kao osnovnoj školi, preko Kazneno-popravnog zavoda (KPZ) za maloljetnike u Valjevu kao srednjoj školi kriminala, nakon čega se upisuje na kriminalne fakultete s različitim smjerovima u KPZ-u “Zabeli”, Srijemskoj Mitrovici i Nišu. Uz sve to treba biti realan i priznati da naši domaći KP zavodi vremenom postaju svojevrsne karantene za narkomane i beskućnike koji upravo sa slobode bježe u zatvore. U to smo se nedavno osobno uvjerali kada smo među kažnjenim osuđenima ugledali jednog valjevskog beskućnika koji je u zatvoru nosio cipele na nogama.

Naša osnovna hipoteza u ovom radu je da se delinkvent ne rađa biološki, već nastaje pod utjecajem socioloških činitelja, dakle, sociološki. Naime uz blagu kaznenu politiku, centre koji nemaju mehanizme da “natjeraju” maloljetnika na suradnju, blagonaklone sudove i zatvore, prosječan delinkvent sklon je rizičnom ponašanju i recidivu (povratu). On već ima naučeno ponašanje, oblikovano kroz navedene ustanove, promišljeno ne kako bi mijenjao sebe i svoje stavove, već kako bi ostvario neke sekundarne dobiti.

Rezultati istraživanja

I. Primarni činitelji

U primarne činitelje koji utječu na delinkventno ponašanje ubraja se prije svih **dezintegrirana porodica**, potom **odnosi u porodici** koji su poremećeni među svim članovima (kako između samih roditelja, tako između roditelja i djece, a potom i među djecom), **nezainteresiranost roditelja** (obično očeva koji rade u inozemstvu dok su majke previše emotivne i svoje sinove ne vide realno) te zdravstveni problemi, kako roditelja tako i samog delinkventa.

1.1. Dezintegrirana porodica

“Dezintegriranu porodicu možemo odrediti kao porodicu u kojoj nastaju takvi poremećaji u porodičnom životu koje karakterizira nedostatak zajedništva, što se manifestira u nedostatku suglasnosti među članovima u bitnim pitanjima porodičnog života, u emocionalnoj nepovezanosti, u nedostatku uzajamne podrške i solidarnosti i nemogućnosti ispunjenja bitnih porodičnih ciljeva, što se manifestira u nedostatku kooperacije i u poremećenosti porodičnih uloga, u pojačanim i učestalim sukobima koji se ne razrješavaju, u poremećajima samih ličnosti članova porodice (mentalni poremećaj, delinkvencija itd.” (Golubović, 1981, 219). Do dezintegracije porodice, po Zagorki Golubović, dovode “prije svega: smrt jednog supružnika ili djeteta, duže odsustvo jednog supružnika iz porodice (na primjer, zbog odvojenosti mjesta rada od mjesta stanovanja), nevjerstvo, neželjena ili izvanbračna trudnoća, samoubojstvo člana porodice, razni oblici devijantnog ponašanja, duga nezaposlenost člana porodice, iznenadno osiromašenje, migracija ili izgnanstvo” (Golubović, 1981, 218). Iz izvještaja centara za socijalni rad za koje su opisani primjeri u razdoblju od svibnja 2008. do svibnja 2011. navodimo slučaj osuđenog kome su roditelji razvedeni i nalaze se u inozemstvu: “Tijekom odrastanja o S. su pretežno brinuli baka i djed po ocu, dok je on uglavnom rastao odvojeno od svojih roditelja. Kada je S. imao godinu dana, otac i majka otišli su u inozemstvo. U međuvremenu više, zbog međusobnih nesuglasica, ne žive zajedno, ali nisu službeno razvedeni. Osobitost odgojnih stilova osoba koje su vodile brigu o S.-u je pretjerana liberalnost bez postavljanja bilo kakvih granica, kontrole i čuvanja, s obrazloženjem da to nije potrebno jer je ‘izuzetno dobro dijete’” Roditelji su svoje sudjelovanje u razvoju S.-a više sveli na savjete koje su davali uglavnom telefonskim putem i slanje djetetu velike količine novca, neprimjerene uzrastu; tjedno po 50 eura za džeparac, a kada kupuje garderobu, naknadno su mu poslali novac po ljudima koji dolaze iz Beča. S. od svoje 13. godine vozi motor, a od 15. godine ima svoj motor koji su mu zajednički kupili roditelji, podržavajući na taj način njegovo neprihvatljivo ponašanje, pritom znajući da nema potreban položen

ispit o poznavanju prometnih propisa. Majka je htjela sinu ispuniti želju i kupila mu je motor u listopadu 2006. Od kupovine motora do 2007., kada je učinio krivično djelo (naletio na djevojku romske nacionalnosti i nakon toga pobjegao s mjesta nesreće, a djevojka je nastradala), povremeno ga je vozio, a prilikom vožnje nekoliko puta ga je zaustavljala policija, ali, po njegovim riječima, to bi se zaustavljanje završavalo usmenim opomenama.“

Romske porodice s mnogo djece često su opterećene egzistencijalnim problemima, koji potencijalno mogu biti faktori što utječu na devijantno i delinkventno ponašanje. To se posebno odnosi na mnogobrojne romske porodice koje žive u lošim socioekonomskim i higijenskim uvjetima. Oni svoju djecu najprije uključuju u prosjačenje, koje kasnije prerasta u sitne krađe. One vremenom prerastaju u bavljenje organiziranim kriminalom, kao što je krađa bakra koja se odvija pod plaštem skupljanja sekundarnih sirovina. Osim toga, jedan broj delinkvenata potječe iz migracijskih porodica koje su nakon rata izbjegle iz ratnih područja u Hrvatskoj i Bosni ili nakon bombardiranja snaga NATO-a 1999. ili prognane s Kosova. Kod većine tih porodica došlo je do slabije integracije u novu sredinu, što je indirektno utjecalo na kriminalna djela mladih članova. U ostalim, “neizbjegličkim” porodicama kao faktori stimulativni za nastanak delinkventnog ponašanja navode se: razvod roditelja, alkoholizam očeva, neprihvatanje očuha ili maćeha, smrt jednog od roditelja, uglavnom očeva, i boležljivost, odnosno prevelika emotivnost majki. U poremećenim supružničkim odnosima najveću cijenu plaćaju djeca koja se odaju kriminalu ili zloupotrebi psihoaktivne supstance (PAS), odnosno, psihoaktivnih supstancija, u koje spadaju: marihuana, hašiš, ekstazi, spid, LSD, heroin, kokain, kao i mješavina tableta za smirenje s alkoholom (Trodon, Ksalol, Lorozepam, Bensedin...).

1.2. Odnosi u porodici

U porodicama usmjerenim na zadovoljavanje osnovnih egzistencijalnih potreba vladaju disharmonični i disfunkcionalni odnosi. Po Z. Golubović “Indikatori koji signaliziraju pojavu dezintegracijskih procesa u porodici su: rascjep i stvaranje skupina u okviru porodice, emocionalna otuđenost članova jednih od drugih, zanemarivanje porodičnih uloga, zapuštenost djece, pojave delinkvencije i kriminala, a čest pokazatelj su i mentalne bolesti članova porodice” (Golubović, 1981, 271). Psihoanalitičari zato ukazuju na značaj porodica za razvitak buduće ličnosti, u smislu razvijenosti “osjećaja sigurnosti, osjećaja djeteta da ga roditelji vole i da se brinu o njemu” (Rot, 1989, 114–15).

“Nesređeni porodični odnosi roditelja N. a, grub, prgav i nasilju sklon otac, kao model za identifikaciju, uticali su na N. B.-a da tuču i nasilje prihvati kao obrazac ponašanja. U odnosima roditelja ne mogu se naslutiti konflikti koji bi eventualno utjecali ili

uvjetovali delinkventno ponašanje maloljetnika. Vjeruje da ga prati nesreća, što je način razmišljanja koji je preuzet iz porodice, gdje se nekim znacima praznovjerja pridaje važnost. Otac je napustio porodicu i zasnovao novu bračnu zajednicu. Povjeren majci. Odnosi u porodici relativno su zadovoljavajući. Očuh je dosta strog i zahtjevan u postavljanju zadataka. Majka ima prisniji kontakt zasnovan na toleranciji i razumijevanju. Kao najčešći vid kažnjavanja roditelji upražnjavaju zabrane. Porodična tragedija negativno je utjecala na njega. Odgojna uloga roditelja u periodu rane adolescencije okrivljenog nije obavljena adekvatno, zbog čestih sukoba roditelja, zlostavljanja u porodici i suicida. Porodični milje nisu karakterizirali konfliktni odnosi među supružnicima. Njihov odnos bio je emotivno distanciran i bilo je prisutno samo formalno funkcioniranje. U odgojnom procesu majka je bila angažiraniji roditelj. Otac se angažirao samo po potrebi, kada se pojavi neki problem. Porodica funkcionira 'obezglavljeno', a majka još uvijek preuzima ulogu organizatora porodičnog života. Ne vidi se njena spremnost za to i ubuduće. Uvjeti porodične dezorganizacije bili su jedan od generatora ranog prijestupničkog ponašanja N.-a.“

Sažetak: U izvještajima dobivenim iz centara za socijalni rad uglavnom se navodi da je otac odsutan ili zbog radnih obaveza u inozemstvu ili zbog alkohola koji je glavni dezintegracijski faktor porodice, ali i utječe na nasilništvo u porodici (tuče majku pred djecom, troši nerazumno novac, stavlja joj pištolj u usta i sl.). Otac je često u konfliktu sa sinom, pri čemu dolazi do zamjene uloga, kada sin postaje roditelj ocu. Događa se i prihvaćanje očeve figure za identifikaciju, kada se nasilje i tučnjava prihvaćaju kao obrazac ponašanja. Majka je preemotivna i uglavnom ima opravdanje za postupke svog sina, tražeći krivce u drugima (ocu, lošem društvu i sl.). Milana Ljubičić navodi da je “u razumijevanju etiologije maloljetničke delinkvencije od posebnog (je) značaja strukturalni model porodičnog pristupa, koji počiva na postavkama opće teorije sistema, te teoriji komunikacija.“ Ova mlada profesorica s Katedre za sociologiju beogradskog Filozofskog fakulteta na predmetu Socijalna patologija s Filozofskog fakulteta Beogradskog univerziteta (BU), smatra, pozivajući se na Minushina (1974.) da “...porodice funkcioniraju zahvaljujući tzv. transakcijskim obrascima, koji kada se dovoljno dugo ponavljaju postaju pravila koja upućuju kada, s kim i kako stupiti u interakciju. Budući da je porodica sustav koji teži ka homeostazi, svaka promjena, bila ona razvojna ili neočekivana (recimo, odlazak djeteta na izdržavanje zatvorske kazne, pr. autora Ž. K.) predstavlja prijetnju porodičnoj ravnoteži.“

1.3. Nezainteresiranost roditelja

Ovaj faktor jasnije ćemo sagledati ako pođemo od pretpostavke da je porodica “prva etapa, prva društvena sredina koju dijete spoznaje, njegovo prvo društveno iskustvo, ali također i prozor u svijet koji doživljava upravo kroz neposredna iskustva

porodičnog života. (...) Kao “vježbalište autoriteta” ona omogućuje osobama da u njenim okvirima prakticiraju principe, ponašanja i norme koji slijede iz postojećeg uređenja porodice i svijeta” (Milić, 1978, 101-102). U ovako tipskom shvaćanju porodice vidimo da su roditelji, odnosno njihova nezainteresiranost za odgajanje svojih potomaka, jedan od glavnih faktora delinkvencije. U porodicama iz kojih potječu naši osuđeni delinkventi imamo manifestaciju neuređenih porodičnih odnosa u kojima je došlo do pucanja tzv. “porodičnog oklopa”.

“Otac ističe da je često bio odsutan, jer je putovao po Europi kao vozač, a o njemu se, poslije smrti majke, starala baka koja nije bila u mogućnosti kontrolirati njegovo ponašanje. Otac je upoznat s problemom koji je imao, a to je da nije konzumirao opojne droge, ali da je sudjelovao u njihovoj prodaji. Sklon je antisocijalnim oblicima ponašanja, nema roditeljsku kontrolu, a ni superviziju. Nedostatak bilo koje kazne za izvršioaca učvrstio ga je u uvjerenju da su tučnjave dopušten oblik ponašanja. Kao najmlađe dijete u porodici bio je prezaštićen. Roditelji su u odgajanju djece bili blagi, popustljivi i tolerantni. N. se otvoreno opire roditeljima, vrlo zahtjevan kada je u pitanju novac i na pokušaje roditelja da uspostave kontrolu reagira burno, verbalno agresivno, do granice nasrtanja na njih.“

1.4. Zdravstveni problemi

Roditelji delinkventa:

Zdravstveni problemi roditelja, koji obično kulminiraju smrću jednog ili obaju roditelja, također su faktor odgojne zapuštenosti koja utječe na delinkventno ponašanje. U nekim porodicama imamo hendikepiranu majku (slabovidost ili gluhonijemost) ili izgledom hendikepiranog oca (grbavost). U većini porodica očeva bolest povezana je s alkoholizmom, koji se u primitivnim sredinama ne tretira kao bolest ovisnosti koju treba liječiti. Jedan broj očeva nalazi se na liječenju u duševnim bolnicama, najčešće u Toponici kod Niša.

“Otac je tijekom 2001. doživio moždani udar, zbog čega je imao paraplegiju (nepokretnost) i preminuo je 2004. Majka je lošeg zdravstvenog stanja, operirala je žuč 1995., liječi se od hipertenzije, a od prije četiri godine i od dijabetesa”.

“Majka je teže mentalno retardirana osoba koja je zbog intelektualnog deficita u potpunosti lišena poslovne sposobnosti. Otac maloljetnika, osuđivan za protuprirodni blud nad djetetom od 12 god., bio je također mentalno retardiran, gluhonijem i dugogodišnji alkoholičar.“

Bolest delinkventa: bolest samog osuđenog, poput astmatičnih ili epileptičkih napada.

“Sam osuđeni se od malena razvijao usporeno, psihofizički razvoj je tekao usporeno, do sedme godine bila je prisutna enureza (mokrenje). Prohodao je i progovorio tek u trećoj godini života. Kad je S. bio dijete od 10 godina pojavili su se problemi popraćeni epi-napadima. Roditelji su ga liječili u privatnim neuropsihijatrijskim ambulantama. Dvije godine bio je pod terapijom i tada nije imao epi-napada, posle toga je prekinuo terapiju i nije se više liječio.”

Kod drugog delinkventa imamo problem s kralježnicom koju je operirao. “Zbog operacije kralježnice M. je oslobođen svih fizičkih aktivnosti u kući i izvan nje. Usporedno s tim je zanemario školovanje. Izvanredno se školuje u privatnoj školi. Roditelji su prema M. bili popustljivi i, kako je odrastao, sve je manje poštovao njihov autoritet. U međuvremenu je M. počeo pušiti, konzumirati alkohol i izlaziti iz kuće kada hoće i kamo hoće. U Općinskim sudom evidentiran je 2003. zbog krivičnog djela teške krađe i oštećenja tuđih stvari. Zbog nedostatka dokaza i negiranja koje je iskazao M., postupak je obustavljen. U okruženju je M. nerijetko viđen u alkoholiziranom stanju i sklon nedoličnom ponašanju.”

1.5. Psihički status

Prosječan osuđenik u valjevskom zavodu za maloljetnike ima dvadeset godina. Intelektualna, emotivna i socijalna zrelost su na nešto nižoj razini razvoja. Teži ulози vođe, dominantan, ili je submisivan u odnosu na druge osuđene. Sugestivan i povodljiv. Željan dokazivanja. Ima potrebu da sebe i svoju porodicu prikaže u što boljem svjetlu. Od emocija kod ovisnika dominiraju: agresija, depresivnost, nekontroliranost, stalna potreba za novim, niska plašljivost i nepovjerenje. Ovisan o PAS-u i o majci, prema kojoj gaji ambivalentan odnos. Sklon hedonističkom obrascu ponašanja. Voli novac. Nema potrebu raditi. Često mijenja poslove, jer je nezadovoljan plaćom. Nije ustrajan³. Ovo potvrđuje i profesor Rot (1989, 17): “Istraživači ukazuju i na određene oblike odgoja koji otežavaju proces socijalizacije i formiranja pozitivne ličnosti. Proces socijalizacije otežan je ako se djetetu dopušta da čini sve što hoće, a ništa mu se ne zabranjuje, tj. ako se samo manifestira ljubav prema djetetu. Takvo dijete lako postaje sebično i samoživo. Negativno djeluje i nedosljedno postupanje roditelja”. Tezu o batinama iz ljubavi zastupa i psiholog Zoran Miliwojević, koji smatra da je potrebna određena količina fizičkog kažnjavanja koje primjenjuju roditelji. Tako će, naime, dijete znati i naučiti što je dobro za njegov život ili zdravlje. Tako je, ako dijete stavi ručicu i svoje prstiče u *štekuntat* (utičnicu za neki kućni aparat), jedina adekvatna sankcija ona *po guzi*, kako to ne bi

³ Ova tvrdnja temelji se na psihološkim nalazima koji se također bilježe u radu s osuđenima u Odjelu za prijam.

ponovo učinilo. Ovom svojom teorijom Z. Milovojević izazvao je neodobravanje dijela stručne javnosti u Srbiji, koja smatra da s djecom o svemu treba razgovarati⁴.

“Tijekom ponovljenog dijagnostičkog postupka djeluje nezainteresirano, nervozno (požuruje nas, jer gubi vrijeme), arogantan je i na mahove ciničan. U kontaktu ostavlja utisak ekstrovertirane osobe, s kojom se lako uspostavlja komunikacija i isto tako održava. Povodljiv. Intelktualne sposobnosti u granicama normale. Radne navike su nerazvijene i nema pravilnu orijentaciju prema radu, učenju i obrazovanju... Prividno stvara utisak da je sposoban uvažavati autoritete... Intelktualna, emotivna i socijalna zrelost su na nešto nižoj razini razvoja. Biološka zrelost je u okviru uzrasta kome pripada. Teži ulozi vođe... Intelktualni, moralni i estetski odgoj zapostavljeni su... Opći izgled i ponašanje su psihološki neupadljivi. Razina intelektualnog funkcioniranja u kategoriji je ispodprosječnog. Sklon je alkoholu, ali nema znakova ovisnosti. Prošao je apstinencijsku krizu, suočio se sa sobom i vlastitim životom i donio pozitivne odluke. Donio je odluku da ne uzima opijate i za sada apstinira. Mišljenje mu je konkretno, bez elemenata apstraktnog, a pažnja mu je selektivna. Ističe da je nervozan, da želi imati mnogo novaca, što govori o pogrešno usvojenom sustavu vrijednosti; savjetovano mu je da se zajedno s roditeljima obrati neuropsihijatru pri Zavodu za mentalno zdravlje, kao i Centru za porodičnu terapiju. Introvertirana je ličnost, niske tolerancije na frustraciju.”

II. Sekundarni faktori

Materijalni status porodice, odnosno nezaposlenost roditelja, izbjeglički status porodice i nepohađanje škole, koje stvara višak slobodnog vremena, mogući su potencijalni faktori delinkvencije koji najčešće promoviraju antisocijalne, kriminalne oblike ponašanja kod maloljetnika. Okolnosti koje su pridonijele oblikovanju delinkventnog ponašanja i kriminalne inficiranosti kod osuđenih nastale su pod utjecajem brojnih faktora, recimo, mikrosocijalne - sredina romskog naselja, koji su vremenom zbog nedostatka adekvatne društvene kontrole postali rizični. Sve ove navedene tvrdnje dobivene su analizom sadržaja centara za socijalni rad.

2.1. Materijalni status porodice

Materijalni status porodice pojavljuje se kao faktor rizika u dvije ekstremne situacije. Na jednoj strani imamo prvenstveno romsku populaciju, koja živi u krajnje nefunkcionalnim socioekonomskim uvjetima. Na drugoj imamo osuđene kojima su roditelji ispunjavali sve želje, slanjem novca i davanjem velikog džeparca, kao i kupovinom automobila i motora. Riječ je o roditeljima koji se nalaze na

⁴ <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Da-li-je-batina-iz-raja-izashla.lt.html>

privremenom radu u inozemstvu. Nekada je to bila Njemačka, a u posljednjih deset godina sve više naših ljudi ide na privremeni rad u Rusiju. I u jednom i u drugom slučaju zanemaren je odgoj i uočljiv je nedostatak kontrole roditelja, koji su uglavnom razdvojeni, nad djetetom. Osim navedenoga, faktor delinkventnog ponašanja, pored skitnje, može biti i gubitak posla zbog statusa tehnološkog viška, koji dovodi do kockanja i krivičnih djela pod utjecajem alkohola.

“Materijalna situacija porodice nije zadovoljavajuća. Porodica egzistenciju zasniva na prihodima koje ostvaruje iz MOP-a, preko Centra. D. je bio u stalnom radnom odnosu, radio na poslovima varioca, ali je kao tehnološki višak ostao bez posla i prije izdržavanja kazne. Četveročlana porodica živi u jednoj prostoriji bespravno sagrađenog objekta, a prije toga dugo je živjela u napuštenom autobusu...”

“K. je odrastao u porodici koja je usvojila čergarski model življenja, baveći se prosjačenjem i skitnjom. To su razlozi što su A. i njegov mlađi brat dovedeni u status bez adekvatnog roditeljskog staranja. Stariji brat smješten je u odgojno-popravni dom, a najstariji brat je na izdržavanju kazne zatvora. Porodica se izdržava sakupljanjem sekundarnih sirovina, ukupan socioekonomski status im je veoma loš, jer su prinuđeni svi zajedno živjeti u jednoj sobi za koju plaćaju stanarinu. Soba nema uvjeta za život.”

2.2. Nezaposlenost roditelja u doba tranzicije

Na osnovi prispjelih izvještaja Centara za socijalni rad s područja cijele Srbije možemo doći do podataka o materijalno–stambenom statusu roditelja koji također može utjecati na delinkvenciju najmlađih članova, odnosno djece roditelja koji su ostali bez posla. Nerijetko se događa da su oba roditelja nezaposlena, da su korisnici novčane pomoći Centra za socijalni rad i da su utočište našli kod jednog od živih roditelja koji imaju redovitu mirovinu. R. M. je zbog krađe bakra osuđen na tri /3/ godine zatvora na osnovi čl. 204 Krivičnog zakonika Srbije (KZS). C. Z. je u pritvoru proveo 15 mjeseci. Na osnovi izvještaja odjeljenja Centra za socijalni rad Palilula koji je prispio u Kazneno–popravni zavod za maloletnike u Valjevu saznajemo da je:

“...potječe iz izvanbračne zajednice. Porodica je lošeg materijalnog statusa. Žive ispod egzistencijalnog minimuma u dvije prostorije koje su sastavljene od dasaka i blata. Spavaju na spužvama. Jedini izvor prihoda je socijalna pomoć koja ne može zadovoljiti ni osnovne potrebe porodice za ishranom. Roditelji su profesionalno neorijentirani, nezaposleni. Otac je alkoholičar i agresivan je prema ostalim članovima porodice. Zbog svog delinkventnog ponašanja otac je često bio u zatvoru, što dodatno otežava egzistenciju porodice. Loš je primjer djeci. Brat ima preko sto

krivičnih prijava. Dok je bila u zajednici, majka je bila potpuno pasivna, bez energije i potencijala da se suprotstavi mužu”.

“D.-u roditelji nisu zaposleni, majka je po zanimanju konfekcionar – krojač, ima deset godina radnog staža, nezaposlena, otac je strojobravar, 35 godina radnog staža, nezaposlen. Izdržavaju se povremenim poslovima i bakirom mirovinom. Do prije nekoliko mjeseci porodica je bila u evidenciji Centra za socijalni rad kao korisnik novčane socijalne pomoći. Nisu obnovili zahtjev za dalje primanje.”

“Otac Z. Trenutno nezaposlen, majka Z. također nezaposlena, kao i brat. Baka po ocu je umirovljenica i njena redovita primanja iznose 24.000,00 din. Po navodima oca materijalni status porodice jako je loš. Otac je prije imao lokal. Lokal je prije dva mjeseca zatvoren. Porodica je opterećena kreditom, a kuća u kojoj žive pod hipotekom.“

“D.-ov otac po zanimanju je metalostrugar. Trenutno je nezaposlen, nalazi se na popisu Nacionalne službe za zapošljavanje i korisnik je novčane socijalne pomoći. Ranije je radio u kombinatu koji je stečajem prestao s radom i ima 17 godina staža.

“Porodica Đ. obuhvaća više generacija i prosječne je socioekonomske razine. Porodica živi u vlastitoj kući. Svi su nezaposleni i bez stalnog prihoda. Prihode za egzistenciju porodica ostvaruje angažiranjem na porodičnom imanju i od stočarstva.”

“Otac M. bio je zaposlen, ali je zbog psihičkih oboljenja prije deset godina otišao u invalidsku mirovinu koja mjesečno iznosi 36.000,00 din. Majka je zaposlena u školi kao čistačica i ima plaću od 17.000,00 din. Živi s roditeljima u stanu od 20 m², koji je u njihovu vlasništvu. Kći se udala i živi u Makedoniji.” (teške tjelesne povrede sa smrtnim posljedicama, 3 god.)

“Otac po zanimanju elektrotehničar, zaposlen na održavanju, gdje je i N. radio s njim dok je bio na slobodi. Član je upravnog Odbora jednog sportskog saveza i veoma je posvećen tome. Za razliku od majke ostavlja utisak veoma temperamentne osobe, veoma je otvoren i komunikativan, psihički očuvan i veoma posvećen roditelj. G. ove godine još uvijek nije primio ni jednu plaću i nada se da će firma uskoro početi s naplaćivanjem zaostalih zarada. Po njegovim riječima ovakva situacija događala se i ranije, ali nisu ovako puno kasnili s isplata” (ubojstvo u pokušaju, kazna zatvora dvije godine).

2.3. Izbjeglički status porodice

Izbjeglički status porodice potencijalno može biti uzrok delinkventnog ponašanja najmlađih članova porodice. Nastaje pod utjecajem teže integracije u novu sredinu, a manifestira se neprihvatanjem od strane novih školskih prijatelja i

nerazumijevanjem nastavnika. U ovim porodicama postoji često i unutrašnja patologija, kao što je alkoholizam očeva, što dovodi do razvoda supružnika. Kao treći faktor delinkventnog ponašanja u izbjegličkim porodicama javlja se nizak materijalni status i usamljenost djece. Još, sada davne 1992. godine, Nenad Rudić i Vida Rakić sa svojim su kolegama iz Instituta za mentalno zdravlje u Beogradu, u okviru edicije Stresovi rata, objavili istraživački tekst “Dete i porodica u izbeglištvu”. On je objavljen u II. knjizi pod naslovom “Deca i mladi u ratu i izbeglištvu.” U jednoj od njih oni navode: “Kao čest opis neposrednog reagiranja djece pri dolasku u novu sredinu pojavljuju se opisi uznemirenosti, plača, smetnje u spavanju... To je period u kome je potrebno organizirati svoje postojanje u novoj sredini i u kome se još više i očiglednije prelamaju osnovne dječje potrebe upućene svetu koji ih okružuje... Zato (naglo) prekidanje socijalnih veza ne predstavlja samo fizički prelazak iz jedne sredine u drugu već i prelazak iz jednog načina života u drugi”. U istoj knjizi Dragana Lazić, Nikola Atanacković i Svetomir Bojanin napisali su rad pod naslovom “Oblici poremećaja ponašanja dece i omladine u izbeglištvu”. I tu nalazimo delinkventa koji ima sličnu sudbinu “našem” delinkventu iz izvještaja centra za socijalni rad. Ova podudarnost govori o ozbiljnom fenomenu poremećaja ponašanja adolescenta koji se našao u novoj sredini: “Dominantna potreba svih faza adolescencije jest druženje. To je potreba za drugim, s kojima bi se spajale težnje, akcije i križali, sjedinjavali misaoni koncepti i sadržaji. Govor u ovom dobu ima značajnu ulogu. Njime se ovladava čistim pojmovima. Razotkrivaju jedni drugima osnovne težnje i ostvaruju uzajamni procesi osjećaja, misli, stremljenja i volje, koja se individualizira i otima kolektivizmu i grupi. Otima se grupi koju čini porodica, drugovi u ulici i školi, gdje su ličnosti nivelirane općom atmosferom porodične i izvanporodične grupe... Na primjer: dječak, star trinaest godina, ranije odličan učenik u svom malome mjestu u unutrašnjosti. Otac je bio cijenjen u mjestu. Dječak je prebjegao s majkom rodbini u drugi kraj. Uključen u školu u mjestu koje ga je prihvatilo. Nije se odmah snašao. Učenici u razredu nisu mu bili simpatični, a vjerovatno ni on njima. Tata je ostao negdje u zarobljeništvu. Osjećaj nelagodnosti u školi tjerao je dječaka da povremeno pobjegne s nastave, što su radili i drugi. Njemu se kao “izbjeglici” nešto više praštalo, jer su se “trudili da ga razumiju”. Jednog dana, kada nije dao pozitivan odgovor, a uz to se nešto vrpeljio i razgovarao na satu, nastavnica je kazala: “Dok se ti šećkaš po gradu i ne učiš, tamo, u tvom kraju, moj sin je na ratištu i gine za tebe.” Od tada dječak napušta školu, otkriva skupinu delinkventnih adolescenata s kojima provaljuje u kioske, preprodaje ukradene cigarete, provaljuje u slastičarnice. Tako je došao do Centra za socijalni rad i susreta s nama.” (Skupina autora, 1992, 51).

“Peteročlana porodica izbjegla je u malo mjesto nadomak Beograda. N. je najmlađi član. Umiljat, uvijek nasmijan, dobar učenik. Otac alkoholičar. Jednoga dana majka mu je priopćila da je pokrenula postupak za razvod braka. Dječak to teško prihvaća. Plače. Sutradan se nije vratio iz škole. Luta gradom. Zatim se uključuje u delinkventnu skupinu adolescenata. Sudjeluje najprije u sitnim krađama, da bi potom bio uključen u provale u samoposluge iz kojih su iznosili alkohol i cigarete. Putuju vlakom i ukradene stvari prodaju putnicima. Jednog dana ga je uhvatio milicionar kako kupuje ručnu bombu. N. je zajedno s porodicom u tretmanu Centra za socijalni rad.“

“Preseljeni najprije u Kraljevo, a potom u Beogradu žive u prostoru od 40 m²; koriste zajedničku kupaonicu s ostalim članovima Kolektivnog centra. U porodici je rođeno sedmero djece. Otac je po zanimanju bravar, srčani bolesnik, boluje od astme, glaukoma. Majka boluje od dijabetesa i srčani je bolesnik. Jedna od sestara studira, dok najmlađa sestra, s obzirom na to da joj je tijekom bombardiranja oštećen sluh, ide u srednju školu za gluhe i nagluhe. Osuđeni je napustio redovito školovanje u srednjoj elektrotehničkoj školi (zbog posjedovanja i prodaje marihuane čl. 246 osuđen na kaznu zatvora od 3 god.).”

Sažetak: “Izbjeglištvo predstavlja ozbiljan rizik za razvoj socijalizacije djece i adolescenata. On se sastoji u promjeni egzistencijalnog polja, pri čemu se rješavanje problema u novonastaloj situaciji ne može oslanjati ni na kakva ranija životna iskustva. Ovo se naročito odnosi na adolescente. Izloženi su doživljaju usamljenosti i odbačenosti. Usamljenost ih vodi k depresivnim oblicima ponašanja ili uključivanju u skupine površnih kontakata koje nisu prilagođene ni u sredinama domaćina u kojima se formiraju. Tako se događa da adolescenti mogu doživjeti pad svoje socijalizacije u vidu narkofilije, predelinkventnih oblika ponašanja i prvih oblika asocijalnih ponašanja. Drugi problem predstavljaju institucije socijalnog rada i škole koje nemaju organizacijske oblike rada s “usamljenicima”, dakle s onim adolescentima koji su primarno introvertni ili su zapali u sudepresivna raspoloženja dolaskom u izbjeglištvo” (Skupina autora, 1992, 55).

2.4. Neorganizirano slobodno vrijeme

“Kroz pripadnost skupini vršnjaka, prije svega u periodu adolescencije, mladi ljudi traže svoj identitet, nastoje postići osobnu autonomiju i naći uspješan put u svijet odraslih” (Rot, 1989, 122). Slobodno vrijeme i način korištenja slobodnog vremena direktna su veza s delinkventnim ponašanjem, odnosno vršenjem krivičnih djela. Ono nastaje, kao što smo već naveli, kao posljedica izbjegavanja školskih obaveza, što stvara prostor za dokolicu i dezorganizirano i besciljno lutanje koje dovodi do druženja s problematičnim vršnjacima, s kojima se počinje vršiti krivično djelo.

Većina osuđenih u djetinjstvu se počinje baviti kolektivnim sportovima (nogomet, košarka...), da bi u međuvremenu prešla na borilačke vještine, brzu vožnju motorima i pripadnost ratobornim navijačima, a završila kao heroinski ovisnici. Postoje osuđeni koji se nisu ostvarili u sportu, ali su ostali željni dokazivanja. Oni svoje adrenalinske tendencije zadovoljavaju kroz pripadnost militantnim navijačkim skupinama. Ovu našu konstataciju donekle potvrđuje empirijsko istraživanje koje se bavilo nasiljem navijačkih skupina u Srbiji. Autori upozoravaju da “posebnu opasnost predstavlja sve veći broj maloljetnika u huliganskim skupinama, uživanje lakih droga i alkohola, upotreba hladnog oružja, najčešće noževa, čak i vatrenog oružja, što je rezultiralo povećanjem broja nanijetih teških tjelesnih povreda i pojave huliganskih napada sa smrtnim posljedicama” (Milošević i Milašinović, 2011, 501).

U izvještajima Centra, bar kada je riječ o slobodnom vremenu, navodi se da:

“Slobodno vrijeme provodi u društvu vršnjaka iz naselja koji su skloni antisocijalnim oblicima ponašanja. S. je u porodici bio poslušan, ali je imao previše slobodnoga vremena i roditelji nisu imali kapaciteta niti mogućnosti da ga kontroliraju izvan kuće. Družio se s vršnjacima koji su dolazili u sukob sa zakonom...”

“Najuspješniji je bio u boksu, gdje je više puta postizao odlične rezultate, ali je, nažalost, pod utjecajem asocijalnih vršnjaka napustio ovaj sport i ‘upisao’ se u aktivno uživanje psihoaktivnih supstancija. Uglavnom je koristio heroin ušmrkavanjem, a mnogo rjeđe intravenozno ili na drugi način. B. ovu drogu koristi posljednje dvije godine i život kao da mu se zaustavio”.

III. Tercijarni - institucijski faktori

Tercijarni faktori rizika nastaju u institucijama kroz koje prolaze osuđeni, nakon pucanja porodičnog oklopa, odnosno nedostatka odgojnih utjecaja same porodice, ponajprije zbog nezainteresiranosti samih roditelja, odnosno smanjenim odgojnim kapacitetima roditelja. U takvim porodicama roditelji se prema svojoj deci pogrešno postavljaju kao prijatelji, što automatski dokida i ukida ulogu roditelja. Kao problem se često spominje različitost stilova u odgoju u istoj porodici. Tako majka može biti popustljiva prema sinu, dok je otac strog i krut. Postoje slučajevi gdje su oba roditelja popustljiva ili stroga. Sve to govori da porodica nema unutarnje kapacitete da se suoči s vrlo teškim zadatkom kao što je odgovarajući odgoj djece. On, uz znanje, podrazumijeva ogromno strpljenje, ljubav, ali i izgradnju uzajamnog povjerenja svih članova.

3.1. Prekid redovitog školovanja

Prva institucija, poslije porodice, koja reagira na delinkventno ponašanje je škola. “Škola je u svojim zahtjevima orijentirana, po pravilu, prema učenicima srednjih sposobnosti. Zato ona vrši u izvjesnoj mjeri negativan utjecaj i na one s nižim, kao i one s najviše razvijenim sposobnostima. Škola je naročito teška za učenike s posebnim osobnim problemima (...) I izrazito bistri učenici ne dobivaju dovoljno poticaja u tradicionalnoj školi (...) za uspjeh djeteta u školi veoma je važan odnos roditelja prema školi (Rot, 1989, 120).“

Većina osuđenika napušta svoje redovito školovanje, što svakako stvara velik prostor za dokolicu, skitnju i druženje s problematičnim vršnjacima, što opet dovodi do vršenja krivičnih djela. U prekidu redovitog školovanja uočena su dva krizna perioda. U osnovnoj školi to je obično šesti razred, koji se najčešće ponavlja ili tijekom kojeg učenici bivaju izbačeni iz škole zbog neopravdanih izostanaka, sukoba s drugim đacima i nastavnicima. Drugi krizni period javlja se polaskom u prvi razred srednje škole, gdje najveći broj osuđenika prekida dalje školovanje, uz pokušaje upisa u drugu školu ili pokušaje izvanrednog školovanja. Osim problema sa školom, oni imaju problem i s drugim učenicima, ali i s nastavnicima s kojima ulaze i u fizičke sukobe. Jedino oni koji imaju podršku u porodici uspijevaju ‘izgurati’ srednju školu, i to uglavnom do trećeg razreda, rjeđe do četvrtog. Vrlo mali broj osuđenih nastavlja dalje školovanje na fakultetu ili višoj školi. Oni to pokušavaju tijekom izdržavanja kazne, više da bi se dokopali izvanzavodskih pogodnosti (izlasci u grad ili odlasci kući) nego što stvarno imaju potrebu steći diplomu. Praksa je pokazala i da upis u srednju školu ide teško, te da većina osuđenika sporijim tempom završava izvanredno školovanje. U zatvoru formalno stječu tzv. “majstorsko pismo”, a neformalno, vizu za ulazak u kriminalne krugove kao “ispravni momci”.

Primjeri:

a. “Sukob s nastavnicom u šestom razredu osnovne škole koja je navodno ‘pala niz stepenice’, zbog čega je izbačen iz škole, kao i izbjegavanje suradnje s Centrom prilikom provođenja odgojne mjere pojačanog nadzora; govori nam da se u početku rane adolescencije eksponirao kao devijant, a kasnije, nakon izvršenja većeg broja krivičnih djela, kao i prekršaja iz područja Zakona o javnom redu i miru, kao delinkvent prema kome je bilo potrebno poduzeti i primijeniti odgojnu mjeru trajnijeg karaktera...”

b. “Završio je osnovnu školu, dalje školovanje nije nastavio jer nije volio učiti, a tome su dosta pridonijele nestimulativne porodične prilike. Na vrijeme je uključen u osnovni odgojno-obrazovni proces, gdje je u nižim razredima postizao vrlo dobar

uspjeh, potom dobar. U osmom razredu upućen je na polaganje razrednog ispita zbog velikog broja neopravdanih izostanaka. Nakon polaganja razrednog ispita okončao je osnovno obrazovanje, ali nije bio motiviran da nastavi dalje školovanje i profesionalno osposobljavanje. Vrijeme je provodio neorganizirano, bez obaveza i zaduženja, družio se s dječacima problematičnog ponašanja”.

3.2. Centri za socijalni rad (CSR)

“CSR pojavljuje se kao ustanova s isključivom nadležnošću u odnosu na djecu (do 14 godina) i kao jedna značajna karika u lancu društvenih institucija koje se bave krivično odgovornim maloljetnicima izvršiteljima krivičnih djela (14 do 18 godina, a uzimaju sudjelovanje i u postupku prema mlađim punoljetnim osobama (do 23 godine, pr. autor Ž. K.) u postupnoj zaštiti punoljetnih). ... Bilo o kojoj vrsti programa da je riječ (programima sprečavanja nastajanja prijestupničkog ponašanja ili programa za sprečavanje recidiva) djelatnost ovih ustanova, grubo uzevši, može se podijeliti u nekoliko faza: 1. otkrivanje; 2. dijagnostika (s izborom i programiranjem tretmana); 3. tretman u užem smislu i 4. postretmanski postupak” (Stakić, 1977, 375). Nakon škole “nastupaju” Centri za socijalni rad koji evidentiraju, pomažu i predlažu sudovima odgojne mjere, počevši od pojačanih nadzora (roditelja, staratelja) do zavodskih mjera (upućivanja u domove otvorenog i zatvorenog tipa). Postajući punoljetnima delinkventi se “brišu” iz evidencije Centra, što podrazumijeva institucijsko i sistemsko podržavanje problematičnog ponašanja, jer samo brisanje iz evidencije ne podrazumijeva i da će osuđeni prestati s krivičnim djelima. U mnogim situacijama kada su se prema delinkventu provodile mjere pojačanog nadzora organa starateljstva (PNOS), pojačanog nadzora roditelja (PNOR) na prijedlog Centra, izrečene odgojne mjere, pa i upućenja u VPD Kruševac, nisu imale učinak, već su, štoviše, utjecale da se delinkventno ponašanje čvršće uobliči. To je uočeno posebno kod osuđenih delinkvenata koji su prošli domove Zavod za vaspitanje mladeži u Knjaževcu, Zavod za vaspitanje omladine u Nišu, tzv. “Boždarevac”, ili “Vasu Stajić” u Beogradu.

Kako se u praksi provode odgojne mjere i koliko one utječu na delinkventa? Navodimo “slučaj” osuđenog koji je odbio suradnju sa stručnom službom Centra, koji govori zapravo o tome da oni sami po sebi nemaju težinu, da ih “korisnici usluga” ne doživljavaju ozbiljno. “Zbog delinkventnog ponašanja sud je prema F-u izrekao odgojnu mjeru pojačanog nadzora, za čije izvršenje je bio nadležan Centar. Mi smo poduzeli sve mjere zaštite tada maloljetnog F-a. Imali smo korektnu i zadovoljavajuću suradnju s njegovim roditeljima, ali ne i iskrenu suradnju s F-om koji nas je pokušavao obmanjivati. U početku, za vrijeme trajanja pojačanog nadzora, uspio je napraviti pozitivne pomake u svom ponašanju i započeti socijalizaciju izvan miljea neformalne skupine kojoj je pripadao i koja mu je

omogućavala pogrešnu identifikaciju. Ubrzo je odustao od obrasca i načina društveno prihvatljivog ponašanja i u nekoliko navrata recidivirao bez želje za nastavkom suradnje s ovim Centrom.“

“Provođenje odgojne mjere bilo je otežano jer se N. nije odazivao pozivima. Opet mu se izriče ukor, da bi nastavio s vršenjem krivičnih djela, ali budući da je postao punoljetan, više se ne nalazi u evidenciji CSR-a. Okružni sud u N.-u je zbog krivičnog djela krađe izrekao odgojnu mjeru pojačanog nadzora od strane organa starateljstva...”.

“Budući da se povukao u miran život (supruga mu je kupila kuću) i stekao punoljetnost, Centar je predložio obustavu, a Okružni sud je donio rješenje o obustavi. Nakon toga izvanbračna supruga žalila se da ju je pod pritiskom i prijetnjom natjerao da proda kuću i da je došlo do raskida izvanbračne zajednice. Poslije toga je promijenio adresu i zasnovao novu izvanbračnu zajednicu. Od supruge i suca saznajemo da je imao prijavu da se drogira.”

Centar s 18 godina prestaje biti nadležan za mnoge koji su do tada vršili krivična djela, počevši od granice krivične odgovornosti, koja u Srbiji počinje s četrnaest godina. U mnogim situacijama kada su se prema osuđenom provodile mjere PNOSA, PNORA na prijedlog Centra, izrečene odgojne mjere, pa i upućenje u VPD, nisu imale učinka.

3.3. Sudovi - primjeri iz prakse

“N. se u evidenciji Centra pojavljivao više puta. Kao maloljetniku, Centar je Općinskom sudu u kao i općinskom organu za prekršaje predlagao odgojne mjere ukora i pojačanog nadzora roditelja (vožnja bez dozvole i krađa dijelova s traktora). U kasnijim prekršajima maloljetnik je sudjelovao s braćom i ocem. Zbog serije krivičnih djela krađa, u pet slučajeva Centar je predložio pojačan nadzor organa starateljstva (krađa i preprodaja ugljena). Također, Općinskom sudu ovaj Centar je zbog ponovne krađe predložio pojačan nadzor organa starateljstva. Nakon toga ni od jednog suda nismo dobili presudu, osim suca za prekršaje koji je dostavio rješenje – ukor.“

“Gotovo u kontinuitetu nastavlja s vršenjem krivičnih djela, pa mu je sud izrekao odgojnu mjeru pojačanog nadzora organa starateljstva, koju nije bilo moguće realizirati, jer maloljetnik nije prihvatio suradnju s Centrom, nije se odazivao na pozive, o čemu je u više navrata obavještan sud. Na zakazane sjednice suda, radi kontrole odgojne mjere, nije dolazio.”

“Općinski sud izrekao je odgojnu mjeru pojačanog nadzora od strane roditelja, koja nije izvršena na adekvatan način jer F. nije surađivao s ovim Centrom. Stručni tim za rad s djecom i omladinom s poremećajima u ponašanju mišljenja je da Općinski sud izmijeni odgojnu mjeru upućivanja u odgojnu ustanovu, s obzirom na nesveobuhvatnost primjene mjera resocijalizacije u uvjetima otvorenog tipa. Predlažemo da se prema maloljetnom A. izrekne odgojna mjera upućivanja u VPD u Kruševcu, gdje bi se u kontroliranim uvjetima, uz osiguranje konstantnog nadzora nad maloljetnikom, moglo utjecati na korigiranje njegovih navika, oblika ponašanja i ukupnu resocijalizaciju. Smatramo da ga treba izdvojiti iz negativnog socijalnog okruženja i izreći mu odgojnu mjeru upućivanja u VPD”.

“Predlažemo sudu izricanje mjere pojačanog nadzora organa starateljstva. Kada je stručni tim Centra shodno interesima maloljetnika predložio primjenu odgojne mjere pojačanog nadzora od strane roditelja, organ starateljstva nije dobio povratnu informaciju da je ovu mjeru izrekao Općinski sud, te realizacija mjere od strane Centra nije provedena. Odgojna mjera nije prevenirala recidive u smislu vršenja prijestupničkih djela. Najučinkovitija zaštita postigla bi se njegovim izdvajanjem iz prirodne sredine – upućivanjem u VPD”.

Radeći kao zatvorski odgajatelj i imajući priliku da kao sociolog čitam sudske presude, mogao sam doći do nekoliko zaključaka. Najprije smo uočili da za isto krivično djelo sudovi iz različitih gradova izriču različite visine zatvorskih kazni. Pogotovu kada su u pitanju krvni delikti sa smrtnim posljedicama, kao i krivična djela razbojništva u kojima su osuđeni koristili oružje. Na sudu se navodi da su se umjesto pravih pištolja koristile replike, što je teško dokazati. Događalo se da se uz posredovanje dobrog odvjetnika krivično djelo sa smrtnim posljedicama preformulira u teške tjelesne povrede sa smrtnim posljedicama, koje povlači manju kaznu. Također je primijećeno da se različite kazne izriču za krivična djela iz prometa u kojima je bilo smrtnih posljedica. Zabilježen je slučaj da je osuđenom izrečena minimalna kazna iako je izvršio krivično djelo u kojem je pregazio žrtvu. On je bio u alkoholiziranom stanju i pobjegao je s mjesta nesreće. Njegovi roditelji rade u inozemstvu, a žrtva je bila Romkinja, bez roditelja. Također se događalo da zbog posjedovanja jedne bombe osuđeni dobije godinu dana zatvora. Istovremeno se događalo da poznata ličnost u čijem je stanu pronađen arsenal oružja dobije uvjetnu kaznu. I ma koliko se mislilo da će “nanogice” riješiti problem nepravednih izricanja kazni zatvora, stječe se utisak da one koriste poznatim ličnostima. Osnovni problem alternativnih mjera je u tome što nisu transparentne. “Nanogice” su pokazale i svoju manjkavost, jer se može dogoditi da onaj koji se nalazi pod elektroničkim nadzorom može vršiti teško krivično djelo, kao što je, recimo, preprodaja narkotika. Tome pridonosi centralizirana kontrola iz Beograda, jer ona samo podrazumijeva kontrolu

kretanja osuđenog, a ne i njegovih svakodnevnih aktivnosti. Sudovi su također nedosljedni u određivanju onoga kome će se dopustiti uvjetni otpust, odnosno promijeniti uvjeti koji se odnose na ostatak kazne. Tako se često događa da sud ne uzme u obzir to što osuđeni koristi izvanzavodske pogodnosti, a preformulira ostatak kazne onome koji je u zatvorenom dijelu, i ne izlazi iz ustanove. U Srbiji osuđeni imaju pravo pisati molbu sudu za uvjetni otpust nakon dvije trećine izdržane kazne. Mišljenje o ponašanju osuđenog piše stručni tim, što u praksi podrazumijeva odgajatelja. Sud čini pogrešku što u rješenju koje čita osuđeni navodi stručno mišljenje odgajatelja, koje često ima elementa koji nisu za čitanje osuđenom.

3.4. Pritvor

Svi navedeni primjeri govore u prilog činjenici da na kraju, kada se iscrpe sve institucijski mehanizmi koji sankcioniraju delinkventa putem neke odgojne mjere, ostaju sami roditelji s problematičnim djetetom koje u nekim situacijama može biti agresivno i prema roditeljima. Kao odgajatelj uočio sam primjer maloljetnika koji je razbijao stvari i svoje boksačke trofeje po kući jer mu roditelji nisu ispunili želju kupovinom tenisača. Divljanje je završeno pritvaranjem, što je prva stepenica k zatvoru.

“Pritvor je bio dramatični pokušaj da se s ovim ponašanjem prekine. ‘Od majke saznajemo da je posljednjih godinu dana proveo u KPZ-, zbog neplaćenih novčanih kazni u povodu raznih krivičnih djela. Nakon raspisane potjernice, na dan izdržane kazne u KPZ-u, proveden je u KPZ za maloletnike u Valjevo.’ Činio krivična djela da nabavi sredstva za kupovinu narkotika: ‘Bio je uhapšen i nalazio se 16 dana u istražnom zatvoru gdje se fizički očistio od droge i od tada je više ne uzima.’“

Pritvor također može dovesti do kriminalne infekcije kod delinkventa, pogotovo ako se zna da su deprivacije mnogo više izraženije kod pritvorenih, koji su smješteni u kolektivne prostorije koje se zaključavaju, nego osuđenih osoba. Tako, za razliku od osuđenih, pritvorene osobe imaju ograničenu slobodu kretanja, telefoniranja, a izvanzavodske pogodnosti im ne pripadaju. Oni se također vrlo rijetko radno angažiraju. U sličnoj situaciji se nalaze i osuđeni na prekršajne kazne, koje slično izdržavaju kaznu kao pritvorene osobe. Zanimljivo je da među pritvorenim osobama postoje osuđeni i na preko pet stotina dana. Prekršajno osuđena osoba nalazi se također u težoj poziciji od osuđenog jer ne postoji mogućnost pisanja mobe za uvjetni otpust. Prekršajne kazne mogu se jedino platiti. I pritvorene osobe i osobe u prekršaju zbog dugog boravka u istražnim zatvorima podliježu kriminalnoj infekciji i nelegitimnim djelima, kao što je korištenje mobilnih telefona ili korištenje psihoaktivnih supstancija, odnosno droga, prije svega heroina. Boravak u pritvoru i

prekršajne kazne najteže padaju ljudima sa sela koji su naučili raditi. Također, među prekršajno kažnjenima primijećena je još jedna nelogičnost s obzirom na sud. Naime, na osnovi ZOBS-a (Zakon o bezbednosti saobraćaja), vozač u alkoholiziranom stanju bez vozačke dozvole može dobiti 60 dana zatvora, dok osuđeni kažnjen za prekršaj na osnovi Zakona o javnom redu i miru za jedan udarac šakom ili pljusku koju je nanio susjedu u svađi može dobiti maksimalno desetak dana.

3.5. Zatvori

Po dolasku ili privođenju osuđenog na izdržavanje kazne zatvora ili maloljetničkog zatvora nadležnim centrima šalju se dopisi za dobivanje socijalne ekspertize ili anamneze. U većini slučajeva centri šalju izvještaje. Otežavajuće okolnosti su situacije kada osuđeni nije pronađen na određenoj adresi:

“Nismo u mogućnosti da vam dostavimo traženu ekspertizu za imenovanog jer se porodica J. ne nalazi na navedenoj adresi. Ako ste u mogućnosti da od osuđenog saznate točnu adresu na kojoj živi njegova porodica ili srodnici, molimo Vas da nas izvijestite, kako bismo s njima uspostavili kontakt.“

Također, postoje situacije kada roditelji na terenu ne žele obaviti razgovor s radnicima iz Centra ili se i nakon izlaska na teren ne dobije podatak gdje je porodica otišla.

“Nakon isticanja odgojne mjere očuh je obavijestio Centar da je punoljetni S. ponovo u krivičnom postupku, jer je recidivirao. O novom djelu od službenih organa nismo dobili nikakvu informaciju, niti traženje da se obrađuje. Terenskom posjetom navedene adrese utvrdili smo da se porodica osuđenog odselila izvan B. Susjedima je adresa nepoznata.“

Ali postoje situacije kada sami centri ne žele poslati izvještaj, posebno kada su u pitanju, primjerice, skinhedsi, vehabije ili pripadnici ratobornih navijačkih skupina, tražeći opravdanje u nejasnim zahtjevima, odnosno proceduri.

Primjer: “U vezi s Vašim predmetom pod brojem, s prebivalištem u ... na adresi ..., koji se nalazi na izdržavanju zatvora u Vašem zavodu, možemo Vas obavijestiti da istog nismo po zahtjevu Suda obrađivali u Centru za socijalni rad S. Ne možemo Vam dostaviti primjerak nalaza. U postupku obrade morate biti jasni što smatrate pod socijalnom ekspertizom: anamnezu ili vještačenje, s kojim ciljem trebamo dati podatke i na koji period života se odnosi Vaš zahtjev.“

Sažetak: Neadekvatna komunikacija s centrima za socijalni rad dovodi do toga da se slučaj osuđenog ne sagledava realno, tako da se, dolazeći do slike o konkretnom osuđenom na posredan način preko izvještaja centara za socijalni rad, sudskih

presuda ili izvještaja iz popravnih domova u kojima je prethodno boravio, ne dobiva realna slika. Često se događa da osuđena osoba ostavlja utisak “žestokog momka” koji puši skupe cigarete i nosi skupe tenisice u zatvoru, a da potječe iz porodice koja živi na rubu egzistencije. Do realne slike može se jedino doći ako se odgajatelj kojim slučajem nađe na terenu, bez ikakvih posrednika. To se u praksi događa vrlo rijetko. Tako se nama dogodilo da do takvog saznanja dođemo tek kad smo osuđenog odveli na sahranu ocu, koji je bio razveden. Tek poslije sahrane, kada smo otišli u stan osuđenog, shvatili smo da njegova majka i sestra žive kao podstanari u stanu koji nema kupaonicu, već koriste vanjski zahod. Majka je radila teške sezonske poljoprivredne poslove i slala sinu pakete. U zatvoru je osuđeni ostavljao utisak da potiče iz materijalno imućne porodice, što u realnom životu nije slučaj.

IV. Ustanove kao činitelji delinkvencije

Tercijarni faktori rizika nastaju u institucijama kroz koje prolaze osuđeni, nakon nedostatnih odgojnih utjecaja same porodice, prvenstveno nezainteresiranosti samih roditelja. Prva institucija koja poslije porodice reagira na delinkventno ponašanje je škola. Nakon škole “nastupaju” Centri, koji evidentiraju, pomažu i predlažu sudovima odgojne mjere, počevši od pojačanih nadzora (roditelja, staratelja) do zavodskih mjera (upućivanja u domove otvorenog i zatvorenog tipa). Poznato je da veći broj štićenika u VPD-u u Kruševcu kalkulira s mjerom upućenja, koja traje od šest mjeseci do pet godina, i koju oni zovu “gumi kazna”. Većina njih tijekom boravka u VPD-u Kruševac napravi svjesno krivično djelo, obično krađu, za koju dobije kaznu zatvora do jedne godine, čime praktično “ubijaju dvije muhe jednim udarcem”. Najprije rješavaju sam problem vremenski nedefinirane mjere koja može trajati i do pet godina. S druge strane, prijevremeno dolaze u KPZ Valjevo, kao srednju školu kriminala, koja im je prolazna stanica do “kriminalnih fakulteta” u Zabeli, Nišu ili Srijemskoj Mitrovici. Ovu našu konstataciju potkrepljuje i dr. Milan Škulić, profesor s Pravnog fakulteta u Srbiji, koji radi na nacrtu novog Zakona o maloljetnicima: “U kriminalističko–taktičkom smislu treba istaknuti da društvena reakcija koja slijedi u odnosu na prvobitno delinkventno ponašanje, u slučaju kada se ogleda u institucionaliziranju maloljetnog delinkventa, može dovesti, što se u praksi češće zapaža, ne do njegovog popravljanja, čak i do uobličavanja njihovog delinkventnog statusa, kroz utjecaj koji vrše iskusni delinkventi u ustanovama, kada dolazi ne samo do izražajnih “kriminalnih infekcija”, već se takve interakcije izražavaju i kroz “usavršavanje delinkventa početnika”, koji razvija nove kriminalne tehnike, upoznaje se s novim načinom djelovanja, zbog čega se ponekad ustanove u kojima se izvršavaju krivične sankcije pejorativno – cinički uz naglašen defetizam u odnosu na mogućnost ostvarivanja zakonom proklamirane svrhe izricanja i izvršenja

krivičnih sankcija, nazivaju “školama kriminala” ili mjestima gdje se održavaju “seminari kriminala” (Škulić, 2003, 39).

V. Zaključak

Čitajući 270 izvještaja centara za socijalni rad iz većine gradova Srbije, od Subotice, preko Novog Sada, Beograda, Niša do Vranja, došli smo do zaključaka koji obuhvaćaju delinkvente s više aspekata, tako što najviše pažnje poklanjaju njihovim porodicama, interpersonalnim odnosima između članova porodice, slobodnom vremenu delinkvenata, tijeku školovanja, ali i izvršenim krivičnim djelima (uglavnom imovinskog karaktera, kao što su krađe i teške krađe) za koje su izricane odgojne mjere, koje u velikom broju slučajeva nisu imale učinka. Zanimljivo je izdvojiti bivše štíćenike koji su boravili u VPD-u Kruševac, od osuđenih koji su bili samo na evidenciji Centara. Postoji i jedna kategorija osuđenih koja je počinila teška krivična djela, ali koja se ne nalazi u evidenciji Centra za socijalni rad niti je boravila u VPD-u Kruševac. Zato je osnovni cilj ovog rada istaknuti prije svega faktore koji imaju presudni značaj za nastajanje delinkvencije. Mi ih nismo unaprijed odredili, već su se oni sami po sebi nametnuli i iskristalizirali kroz svakodnevno iščitavanje navedene dokumentacije.

Odsustvo adekvatne roditeljske kontrole (napuštanje jednog od roditelja, smrt jednog ili obaju roditelja), odnosno porodice i prekid redovitog školovanja (najčešće početak prve godine srednje škole), koji su doveli do ogromne količine slobodnog vremena glavni su uzročnici delinkvencije. Smatra se da se socijalizacija prosječnog delinkventa odvijala uz realne probleme, kao što je pogrešan izbor društva, loš uzor za identifikaciju i potreba za dokazivanjem u skupini, obično na pogrešan način (kao što je, recimo, pripadnost skupini militantnih navijača). Sve to dovodi do izvršenja krivičnog djela, najčešće imovinskog karaktera. Zbog krađe sud na prijedlog centra izriče najčešće odgojnu mjeru ukora, pa PNOS, PNOR. Obično se događa da odgojne mjere nemaju učinka, odnosno da su “iscrpljene realne mogućnosti za izricanje odgojnih mjera u otvorenoj sredini”. Nakon toga devijanti nastavljaju s težim krivičnim djelima, posjedovanjem droge, nasilničkim ponašanjem, razbojničkim krađama, što sve može kulminirati ubojstvom. Pokazalo se da su u nekim situacijama prilikom izricanja odgojne mjere (najčešće mjere, upućenje u VPD, sudovi u odnosu na Centre superiorniji, koji donose odgojne mjere koje se ne provode i nemaju pravog učinka, kao što je ukor, PNOR ili PNOS, što samo dodatno potiče maloljetnike u vršenju krivičnih djela. Primjetno je da postoji otežana komunikacija između Centara i Sudova, koji sporo ili uopće ne reaguju na prijedloge Centara za izricanje odgojnih mjera, koje ionako imaju slab učinak. U situacijama primjene zavodskih mjera, stručni tim Centra kao najtežu

sankciju može predložiti upućivanje u VPD u Kruševcu. Za teža krivična djela, kao što su ubojstva, stručne službe predlažu KPZ Valjevo za maloljetnike, nakon već izvršenog krivičnog djela, što je samo formalnost.

Po procjeni osuđenog višestrukog povratnika – koji je imao “hod kroz ustanove”, počevši od VPD-a u Kruševcu, pa do KPZ-a za maloljetnike u Valjevu, a više puta se vraćao u “Zabelu” – od deset osuđenih maloljetnika, prema izdržanoj kazni: pet njih (ili 50 %) ostaje u kriminalu, trojica se kolebaju (30 %), dok se samo dvojica vraćaju normalnom životu (20 %), zasnivaju porodice i nalaze legalan posao. Da bi se riješio problem recidivizma potrebno je izvršiti korjenitu reformu svih domaćih institucija, počevši od obrazovnog sustava - škola, preko centara za socijalni rad - socijalne zaštite, te potom sudova i zatvora – pravosuđa. U takvom, novom ambijentu, porodica bi bila rasterećena velikog tereta, rješavanja problema delinkvencije za koji nema niti kapaciteta, pa ni kompetencije.

U Srbiji se ponovo povelu pitanje ovog Zakona o maloljetnicima i granice krivične odgovornosti koja iznosi četrnaest godina. Novinarka časopisa “Politika” Katarina Đorđević u tekstu “Zločini krivično neodgovorne dece” bavi se problematikom maloljetničke delinkvencije. Njen sugovornik, direktor Zavoda za vaspitanje dece i omladine u Beogradu, Dragan Rolović, kaže da zabrinjava činjenica da su djeca ispod 14 godina nekada pljačkala kioske i džeparila putnike u autobusu, a danas kategoriju “krivično neodgovorne djece” popunjavaju oni koji čine teška razbojništva s upotrebom sile, a nekad i pod prijetnjom oružjem. Na pitanje kakav je porodični profil ove djece naš sugovornik odgovara da su to uglavnom dječaci iz socijalno ugroženih porodica u kojima caruje porodična patologija i materijalna oskudica. Ipak, Rolović smatra da ne treba spuštati granicu krivične odgovornosti, već se treba više baviti prevencijom i razvojem programa koji ne podrazumijevaju izdvajanje ove djece iz porodice. Spuštanjem granice njihove odgovornosti pred zakonom samo se povećava broj maloljetnika u ustanovama, smatra on. Zbog toga se ponekad čini da je sustav socijalne zaštite nemoćan riješiti problem maloljetnika koji su krivično neodgovorni. Mi smo tada osmislili program intenzivnog tretmana (PIT) krivično neodgovorne djece, koji je 2004. i 2005. godine financirao Fond za socijalne inovacije i postigao izvanredan uspjeh. O tome ilustrativno svjedoči podatak da od 39 djece koja su prošla kroz taj program u dvije godine nijedno više nije počinilo nijedno krivično djelo i sva su uključena u obrazovni sustav. Čak 65 % ove djece vraćeno je u svoje biološke porodice, a ostali su smješteni u hraniteljske porodice. Nijedno dijete nije smješteno u ustanovu socijalne zaštite. Treba imati na umu da ta djeca nisu imala ni higijenske ni radne navike, gotovo nikakve veze s porodicom i školom i nikakva moralna načela. Za vrijeme trajanja PIT-a svako dijete je imalo svog terapeuta i nad njima je bio provoden dvadesetčetverosatni stručni rad – priča

Rolović. S obzirom na to da je ovaj program u međuvremenu ostao bez sredstava, stručnjaci zavoda za odgoj djece i omladine morali su smanjiti broj djece i terapeuta – zbog toga je uspostavljena suradnja s Institutom za mentalno zdravlje u Beogradu i povećan broj volontera. Konačan “rezultat” ovog programa glasi da je od 2004. godine do danas, od 207 djece, njih 187 trajno sklonjeno s ulice i nisu više ušli u sustav socijalne zaštite, a sedam se još nalazi na tretmanu. Dragan Rolović sa zadovoljstvom dodaje da je u srpnju održan sastanak s predstavnicima policije i Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja koji su prepoznali potrebu da se PIT ponovo aktivira u punom intenzitetu⁵.

LITERATURA

1. Đorđević, Katarina. Zločini krivično neodgovorne djece, <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Zlocini-krivicno-neodgovorne-dece.lt.html>
2. Flandern, Žan–Luj. 1988. *Radanje moderne porodice*, Anđelka Milić (ur.), Beograd, Zavod za udžbenike
3. Golubović, Zagorka. 1981. *Porodica kao ljudska zajednica*. Zagreb, Naprijed
4. Gredelj, Stjepan. 1986. Istraživačko–izdavački centar SSO Srbije, Beograd
5. Horvatić, Željko. 1994. *Elementarna kriminologija*. Zagreb, Školska knjiga.
6. Ignjatović, Đorđe. 2007. Delinkvencija. U: *Sociološki leksikon*, priredili Aljoša Mimica i Marija Bogdanović, 70–1. Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
7. Kostić, Milan. 2008. *Nepoznati*. Beograd, Službeni glasnik.
8. Konstantinović–Vilić, Slobodanka i Nikolić–Ristanović, Vesna. 2003. *Kriminologija*. Niš, Centar za publikaciju Pravnog fakulteta u Nišu.
9. Koen, Albert. 2006. Potkultura delikvenata. U: *Kriminalističko nasleđe*, Đorđe Ignjatović, Beograd, Službeni glasnik.
10. Krivični zakonik, “Službeni glasnik RS”, 88/2005 i 107/2005.
11. Ljubičić, Milana. 2011. *Porodica i delinkvencija*. Čigoja i Institut za sociološko istraživanje FF u Beogradu
12. Milić, Anđelka. 1978. *Klase i porodica*. Beograd, Radnička štampa
13. Miliivojević, Zoran. Da li je batina iz raja izašla, <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Da-li-je-batina-iz-raja-izashla.lt.html>
14. Milosavljević, Milan. 2013. *Socijalna istraživanja*. Službeni glasnik I Fondacija Solidarnost Srbije, Beograd
15. Milošević, Goran i Milašinović, Srđan. 2011. *Nasilje navijačkih grupa u Srbiji i kriminalitet maloletnika*. U: Teme, str. 501, Niš.
16. Rot, Nikola. 1989. *Osnovi socijalne psihologije*. Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
17. Skupina autora (S. Bojanin, V. Ispanović, V. Rakić, N. Rudić, D. Lazić, N. Atanacković, G. Živković, D. Mitrović, I. Popov, V. Vlajković i V. Krstić). 1992. Institut za mentalno zdravlje, Beograd

⁵ <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Zlocini-krivicno-neodgovorne-dece.lt.html>

18. Stakić, Đurađ. 1977. Uloga centra za socijalni rad u prevenciji prestupništva mladih. U: *Zbornik Defektološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu*, str. 375, Beograd, Defektološki fakultet.
19. Škulić, Milan. 2003. *Maloletnici kao učinioci i kao žrtve krivičnih dela*. Beograd, Dosije.
20. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija. "Službeni glasnik RS", 85/2005 i 72/2009. Pravilnik o tretmanu, programu postupanja, razvrstavanju i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica (Na osnovi člana 63. st. 7 Zakona o izvršenju krivičnih sankcija). "Službeni glasnik RS", 85/05 i 72/09. 2005.

Zeljko Krstic

Contributing factors to the juvenile delinquent behavior

ABSTRACT

This paper considers the factors that influence delinquent behavior. Attention is paid to the family, as the primary cause, as well as to the juvenile delinquents with their own psychological and social characteristics. There are also secondary factors: school and leisure time, exile, financial status of the family, the health condition of the juvenile delinquent and his or her parents. Finally, the factors that also influence delinquent behavior and its structuring are a number of public institutions: social work centers, juvenile courts, prisons. Our desire is to prove whether the above mentioned institutions have the capacity and mechanisms to mitigate the problem of delinquent behavior and to prevent their recurrence.

Keywords: juvenile delinquency, parents, educational styles, schools, leisure, financial status of the family, health problems, exile, social work centers, juvenile courts, prisons, recidivism, Serbia